

Magyarországnak 1848 előtt nem volt saját hadereje, csupán a cs. kir. hadseregnek voltak magyar ezredei. A három fő fegyvernemből (gyalogság, lovasság, tüzérség) a Magyar Korona országai csupán az első kettőbe adtak önálló alakulatokat; a tüzérség ezredeit és egyéb csapatait jobbra a birodalom nyugati, fejlettebb területeiről egészítették ki. Az 58 sorgegylezredből (Linien-Infanterie-Regiment) 15 volt magyarországi és erdélyi kiegészítésű, ezek etnikai összetétele a kiállítási terület nemzetiségi viszonyait tükrözte. Egy-egy gyalogezredet 3–7 törvényhatóság területéről egészítettek ki, vagy toborzással vagy kötelező újoncállítással. A gyalogezredek három tábori zászlóaljából (Feldbataillon) és két-két gránátoszázadból álltak. Utóbbiakat három gyalogezredenként önálló gránátoszászlóaljja vonták össze.

A cs. kir. lovasságban belül megkülönböztették a nehéz- és a könnyűlovasságot. A nehézlovasságot a vértés- és dragonyosezredek alkották; a könnyűlovassághoz tartoztak a huszárok, a dzsidások (ulánusok) és a svalizsérnek is nevezett könnyűlovasok (chevaulégers). A birodalom 12 huszárezredének mindegyike magyarországi és erdélyi kiegészítésű volt, ugyanakkor e területekről csak huszárokat állítottak ki. A huszárezredeknek nem volt önálló kiegészítő kerületük, hanem 1–3 gyalogezred kerületéből toborozták és újoncozták őket.

A 18 határőr gyalogezred (Grenz-Infanterie-Regiment) mindegyike a történelmi Magyarország területéről került ki, ugyanakkor ezek polgári közigazgatási szempontból nem tartoztak sem a Magyar Királysághoz, sem Erdélyhez, hanem az ún. Katonai Határőrvidéket (Militärgrenze) alkották.

A reguláris katonaság

1848-ban Somogy és Baranya megye az 52. (Ferenc Károly főherceg) gyalogezred kiegészítési körzetéhez tartozott, az ezred toborzási központja Pécssett volt. Az ezred három tábori zászlóaljából az 1. és 2. Észak-Itáliában állomásozott, s részt vett a piemonti-szárd hadsereg és az olasz forradalmi mozgalmak elleni küzdelemben. Szintén ezen a hadszíntéren állomásozott az ezred két gránátos százada is, amelyek a 33. és 61. gyalogezredével együtt alkották a Freisaufr-gránátoszászlóaljat.

Az ezred 3. zászlóalja 1848 elején Szegeden állomásozott, így amikor júniusban kitört a délvidéki szerb lázadás, rövidesen a hadszíntérre vezényelték. Nagyobb-részt Óbecsén és környékén állomásozott. Részt vett a szenttamási szerb tábor július 14-i és augusztus 19-i sikertelen ostromában, illetve a november végén Bácsföldvár ellen indított támadásban. 1849 januárjában a kormányzat elrendelte a Délvidék kiürítését és a magyar erők egy részének a Közép-Tiszához történő felvezénylését. Az alakulat a Vécsey Károly gróf, vezérőrnagy vezette 6. hadosztály soraiban vonult fel. Március 5-én részt vett Szolnok bevételében, majd ezt követően a hatvani ütközet ki-

* A Hóvári János emlékére 2024. május 10-én a Károli Gáspár Református Egyetemen rendezett konferencia előadásának szerkesztett változata.

vételével a tavaszi hadjárat valamennyi ütközetében és csatájában, Buda május 21-i bevételében. Harcolt június 21-én Perednél, július 2-án és 11-én a komáromi, 15–17-én a váci csatában, majd a július 28-i gesztelyi ütközetben. A szállósi mezőn tette le a fegyvert augusztus 13-án.

Az ezred toborzási körzetéből egészítik ki a 7. (Reuss-Köstritz) huszárezredet is. Ez mindvégig Észak-Itáliában szolgált, itthon csak a tartalék százada állomásozott. Újjászervezésével 1848 decemberében Paulovits Imre őrnagyot bízták meg, azonban a lényegében új alakulatba somogyiak már nemigen kerültek, mivel az eredeti kiegészítő kerületet január végére megszállták a cs. kir. csapatok.

A nemzetőrség

Az 1848. március 15-i pesti forradalom legfontosabb dokumentuma, a 12 pont ötödikként „Nemzeti őrsereget” követelt. Ez az intézmény a polgári forradalmak jellegzetes vívmánya volt, s 1848–1849 Magyarországon különleges jelentőségre tett szert. Alkalmazásának ugyan megvoltak a maga korlátai, de olyan keretet jelentett, amelyben a lakosság egy jelentős része elsajátíthatta a fegyverforgatás alapismereit, s ezt a reguláris hadsereg megszervezésénél kamatoztathatta. A nemzetőrség létrehozásának természetesen voltak eszmei előzményei. Az ország védelmének a haza lakosainak összességére való kiterjesztése logikus folyománya volt a reformkori érdekegyesítési politikának. Az 1848: 22. törvénycikk azokat a 20 és 50 év közötti férfiakat kötelezte nemzetőri szolgálatra, akik városokban vagy rendezett tanáccsal ellátott községekben 200 forint értékű házzal vagy földdel, egyéb községekben fél jobbágytelekkel vagy ennek megfelelő nagyságú földterülettel rendelkeztek; illetve ha évi 100 pengő forint tiszta jövedelmük volt.

A nemzetőrség nem katonaság volt, hanem országos szintű, de a törvényhatósági szervezetre épülő rendvédelmi testület. A nemzetőrség alapegysége a zászlóalj volt (egy városban általában egy, egy megyében/székbén/szabad kerületben egy–négy volt). A zászlóaljakat századokba, ezeken belül szakaszokba szervezték. Az összeírt nemzetőrség létszáma 1848 nyarára elérte a 350–380 000 főt, de ebben a számban nincs benne Erdély, illetve a Határőrvidék és Horvátország nemzetőrsége.

A nemzetőrségi törvény szerint a nemzetőrség elsődleges feladata „a személyes és vagyonbátorság, a közcsend, a belbéke biztosítása” volt. A törvény egyes paragrafusai ugyan lehetővé tették a nemzetőrségnek községe és törvényhatósága határain kívüli szolgálatát, de valószínűleg maguk a törvényalkotók sem gondolták, hogy milyen hamar és milyen gyakran lesz szükség e paragrafusok alkalmazására. A délvidéki szerb zavargások megindulása után a kormánynak komolyan számot kellett vetnie azzal a kérdéssel, hogy mennyire alkalmas a nemzetőrség katonai jellegű feladatok ellátására.

A nemzetőrség szervezésével kapcsolatban kezdetben komoly ellenszenv mutatkozott az ország egyes területein, ugyanis elterjedt az az álhír, hogy a nemzetőri

szolgálat egyenlő a katonakötelezettséggel. Somogy megye azt jelentette a kormánynak, hogy a nemzeti őrsereg felállítása náluk „nem akar útnak indulni”. A megye arra emlékeztetett, hogy 1800-ban a katonaállítás, 1841-ben pedig a sorshúzás vezetett lázadáshoz, mert „a jobbágy természettel iszonyodik a fegyverviseléstől”. Április 17-én a somogyi alispán azt közölte, hogy ha sikerülne is megszervezni a nemzetőrséget, abban nem bízhatnának „miután éppen a legnépesebb helységeknek lelkülete esmeretes rossz és erőszakra hajlandó”. Április 21-én pedig arról tudósított, hogy ott, ahol eddig már összeírták a nemzetőrséget, az a parasztság mozgalmainak hatására „ismét elolvadt”.

Somogyban végül öt zászlóalj alakult meg:

1. Marcali járás
2. Kaposvár és kaposi járás
3. Babolcsai járás
4. Szigetvár és szigeti járás
5. Igali járás

A megyei nemzetőrség létszáma júniusban valamivel meghaladta a 11 000 főt, röviddel utána pedig megközelítette a 14 000 főt, ugyanis a megye előbb 7 000, majd a második váltásra 6 876 nemzetőr kéthetes tábori szolgálatára tett ígéretet. Az október 20-i összeírás szerint a létszám némileg meghaladta a 13 000 főt. Szeptemberig a megyének volt 45–47 lovas nemzetőre is, de őket Jellačić betörése után beosztották a gyalog nemzetőrség és a sorkatonaság közé. Urbán Aladár kutatása szerint az összeírt nemzetőrök száma az egyes törvényhatóságokban lakosságárányosan 4–8 % között volt; Somogy e tekintetben az alsóbb tartományba tartozott a maga 4,8 %-ával.

A fenyegető horvát mozgalmakra való tekintettel az 1848. június 1-jei minisztertanács döntött arról, hogy Csány László királyi biztos rendelkezése alá adnak 3–4000 katonát Tolna, Baranya és Somogy megyék biztosítására. Szemere Bertalan belügyminiszter pedig június 2-án – Kossuthal közösen fogalmazott rendeletben – Csányt Zala, Somogy, Baranya és Tolna megyék, valamint Pécs szabad királyi város királyi biztosává nevezte ki, s megbízta, hogy a Dráva-vonalán összevonandó 4000 főnyi sorkatonasággal, valamint az említett törvényhatóságok mozgósítandó nemzetőreivel oltalmazza meg a Dráva-vonalát. Csány dolga volt a nemzetőrség olyan módon történő rendezése is, hogy az „mozdíthatóvá tétetvén, mint a sorkatonaság kellően, de kímélve alkalmaztathassék”. A Szemere és Kossuth által közösen fogalmazott rendelet szerint a nemzetőrség „csak a Dráva mellékén mint tartaléksereg fog alkalmaztatni, egyebütt nem, és ez alkalmazás sem terjedhet 3–4 hónapon túl. Csánynak a horvátországi és szlavóniai részeken Hrabovszky János altábornaggyal, a szerémségi és szlavóniai cs. kir. főhadparancsnokkal, a Tisza-menti megyékben (Bács, Torontál, Temes) Csernovits Péter királyi biztossal kellett együttműködnie.

Csány még Pesten kapta kézhez Mészáros Lázár hadügyminiszternek az alföldi megyéhez intézett június 10-i rendeletét azzal, hogy azt saját hatáskörében alkalmazza. E rendelet arra sürgette az adott törvényhatóságokat, hogy „az első fölhívására a hazának, a már megtámadott Bács, Torontál megye helységeinek védelmére, s

oltalmára lehessenek”. Csány nem értette a rendeletet, s ezért levélben felvilágosítást kért Mészárosról arról, hogyan kell ezt érteni. Mészáros lakonikusan csak annyit felelt, hogy Vas, Zala, Somogy és Veszprém megyék nemzetőrsége – „kinek tetszik” – mehet a Drávához. Ez azonban ellentmondott Csány június 2-i megbízatásának, amely szerint Baranya és Tolna megye is a hatáskörébe tartozott, de ellentmondott Szemere néhány nappal később, június 11-én és 13-án kiadott rendeleteinek is. Annál is inkább, mert míg Mészáros rendelete megengedő jellegű volt, addig Szemeréé kötelező jellegű.

Szemere június 11-én fogalmazott, de csak 16-án postázott, Vas, Zala, Baranya, Tolna és Somogy megyékhez intézett rendeletében értesítette a törvényhatóságokat Csány kinevezéséről, valamint arról, hogy az általuk kiállítandó nemzetőrség csupán tartalékkul fog szolgálni.

Június 13-án Szemere tudatta az egyes megyékkel az általuk két hét alatt kiállítandó nemzetőrségek létszámát. Eszerint Vas, Zala, Baranya s Somogy megyéknek 3-3000, Tolna megyének 2000 nemzetőrt kellett mozgósítania. Az utasítás ismét hangsúlyozta, hogy a kiállítandó haderő célja nem a hódítás, hanem a törvényuralmának és a király tekintélyének visszaállítása. A nemzetőrség felfegyverzésével kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy „fegyvereit és kaszáit hordja össze” a kiállítandó nemzetőrök számára a nép. Az utasítás szerint a törvényhatóságok a további parancsokat Csánytól, Stevan Jović vezérőrnagytól, a délvidéki vagy Franz Ottinger vezérőrnagytól, a drávai védvonal parancsnokától veszik. Az utasítás a Dráva-menti katonai tábor központjaként Eszéket határozta meg.

Somogy megye június 13-án 6000 ember kiállítását határozta el, de aztán Szemere június 13-i rendeletét véve, 3000 főre szállította le a létszámot, s 15 napban alapította meg szolgálati idejüket. A megye a szolgálati időt nem az indulás, hanem a táborba érkezés napjától számította. Csány elérte, hogy a megye mégis csak a 6000 főt állítsa ki, sőt, a létszámot 7000 főre emelték. A teljes kivonult állomány 6876 fő volt, ezeket az Istvándi – Babocsa – Csokonya – Berzence – Iharosberény-vonalon helyezték el. Július 16–20-a között megtörtént az első, augusztus 4-e körül a második váltás. A kormánybiztos ekkor már szeretne volna a felváltási időt meghosszabbítani, de ez nem sikerült. A július 22-i megyebizottmányi ülés azzal érvelt, hogy ők a 15 napot nem az indítás, hanem az érkezés napjától számítják. Az új váltás azonban már gyalogosan (poggyászok számára 20 főre 1 kocsi) költözik, így a távolabbi körzetekből egyesek 12–13 napot is eltöltenek az oda-vissza úttal. Július 31-én is leszögezték, hogy a felváltási idő meghosszabbítását a mezői munka miatt megvalósíthatatlannak tartják. Csányi ezt azzal a feltétellel vette tudomásul, hogy a következő váltást már négy hétre állítják ki. Az első váltás július 16–20. között, a második váltás augusztus 4-e körül történt meg. Csány csak annyit ért el a megyénél, hogy a harmadik váltást már egy hónapra állítsák ki. A megyei nemzetőrséget Jellačić támadását követően hazaküldték, azzal, hogy otthon a horvátok elleni népfelkelést szervezzék. A megyei nemzetőrség ebből derekasan ki is vette a részét, komoly szerepet játszott abban, hogy a horvát főerő és a hátország között tíz nappal az invázió kezdetét követően

HERMANN RÓBERT: SOMOGY MEGYE A HADAK ÚTJÁN 1848-BAN

megszakadt az összeköttetés. A Zichy László őrnagy vezette igali járási zászlóalj részt vett a Karl Roth vezérőrnagy vezette, Szlavóniából betört horvát hadoszlop elleni hadműveletben, s így hozzájárul az ozorai diadalhoz.

Somogy megye még szeptember végén küldött két és félezer nemzetőrt Nagyzanizsa alá. Perczel Mór hadosztályának megérkezése után e zászlóalj parancsnoka, Palocsay Jakab őrnagy is Perczel alárendeltségébe került. Október 24-én Sárközy Albert somogyi kormánybiztos arról értesítette az Országos Honvédelmi Bizottmányt, hogy a Kiss János őrnagy vezette marcali járási zászlóalj is, sőt, a Roth ellen mozgósított és hazatért nemzetőrök egy része is Perczel rendelkezésére áll. Összesen 4000 nemzetőr várja Perczel parancsait, hogy átkeljen-e a Dráván vagy sem. Ezek közül 1000 somogyi nemzetőr Domborúnál és Kottorinál állomásozott. Létszámuk október végén 320 fővel csökkent; ezeket Perczel Letenyére rendelte. Somogy megye még a pandúraiból is kiállított egy csapatot, s ezek gróf Niczky György őrnagy vezetésével október 19-én megkísérelték a légrádi rév elfoglalását, a túlparton lévő mintegy 150 horvátból hármat lelőttek, „de a rév álgyúkkal védelmezettve lévén, el nem veheték”. Zichy László őrnagy, a Csokonyán állomásozó somogyi 5. zászlóalj parancsnoka arról tudósította az OHB-t, hogy 1200 főnyi zászlóaljából 200 főnek van gyutacsos vagy lőkupakos puskája, s ezeknek is puskánként alig 3 lövésre való lőkupakjuk vagy gyutacsuk van. A többi nemzetőrnek nincs lőfegyvere. Ezért még 200 puskát és elegendő lőszert kért az OHB-től. A testület azonban semmivel sem tudta biztatni a derék őrnagyot.

Somogy megye nemzetőrsége 1848. október 20-án

Zalj.		Pk.	Létszám
1.	Marcali járás	Kiss János őrgy.	3526
2.	Kaposvár és	Palocsay József	361
	kaposi járás		2296
		Összesen	2657
3.	Babolcsai	–	2615
4.	Szigetvár és	Somssich József őrgy.	460
	szigeti járás		1505
		Összesen	1965
5.	Igali járás	Zichy László őrgy.	2451
Össz.			13 214

Perczel november 21-én intézkedett Tolna, Fejér és Somogy megyék nemzetőrzászlóaljainak mozgósításáról. Az érintett megyék különbözőképpen reagáltak a felszólításra. Somogy megye november 27-én intézkedett a két nemzetőrzászlóalj kiállításáról, s november 29-én rendkívüli bizottmányi ülésen függesztette fel a

mozgósítást. Az intézkedést ugyanis tárgytalanná tette, hogy november 23-án maga Perczel is fölöslegesnek ítélte a nemzetőrszázaljak mozgósítását. Ennek ellenére még 1849. január elején is állomásoztak somogyi nemzetőrök a Dráva vonalán.

Az első honvédek

1848 áprilisában a Batthyány-kormány önálló fegyveres erő, a honvédség létrehozásáról döntött, „rendes mobilis nemzetőrség”, majd honvédség néven. Első körben tíz zászlóaljat állítottak fel a szűkebb értelemben vett Magyar Királyság területén, ugyanis ekkor még nem történt meg Magyarország és Erdély uniója.

A 8. honvédzászlóaljat Pécssett állították fel, 1848. június–júliusában Baranya, Somogy, Tolna és Bács megyei önkéntesekből. A Somogy által kiállított önkéntesek létszáma 128 fő volt, közülük 39 fő volt földműves, 58 fő iparos, 25 fő diák és értelmiségi, és 1 fő egyéb; a 128 főből 13 fő cseh-, morva- illetve poroszországi származású volt. (A szomszédos Tolna megye ennek a létszámnak majdnem a háromszorosát állította ki.) Parancsnokai: Vitalis Ferenc, Igmándy Sándor, Barcza Boldizsár, Sztrilich Gyula; végül Nagy László százados voltak. 1848. augusztus közepén előbb a bács-bánsági hadsereg verbászi táborába, majd a Dráva-vonal védelmére indították, de Dárdáról ismét visszavezényelték Kiskérre. Szenttamás második sikertelen ostroma után visszatér Dárdára. Batthyány Lajos miniszterelnök augusztus 28-án Eszék-re rendelte, de a várparancsnok, Stevan Jovich vezérőrnagy nem engedte be a várba, mivel a kitörni készülő magyar–horvát konfliktusban semlegesnek nyilvánította magát. Szeptember elején Mészáros Lázár hadügyminiszter visszarendelte Verbászra. Ezt követően a bácskai mozgó hadtestben, majd az ebből kialakuló IV. hadtestben szolgált a szabadságharc végéig. 1848 őszén és telén egyedül a november 30-án Szireg ellen indított támadásban vett részt. 1849 márciusától kezdve harcolt a Perczel Mór által indított délvidéki felszabadító hadműveletben, így például Szenttamás 1849. április 3-i bevételénél is. Súlyos veszteségeket szenvedett az 1849. június 7-i kátyi ütközetben, s kitüntette magát a július 14-i győztes kishegyési ütközetben. A zászlóaljat az augusztus 9-i temesvári csatában nagyjából szétverték. Egy százada Sztrilich Gyula százados vezetésével Lugoson, Facséton keresztül és Lippán át Radnára menekült, majd Görgeihez csatlakozva, augusztus 13-án Szöllősnél tette le a fegyvert.

Az önkéntes mozgó nemzetőrség

Mészáros Lázár hadügyminiszter július 25-én, valószínűleg Batthyány Lajos miniszterelnök egyetértésével rendeletet adott ki, amelyben arra hivatkozva, hogy az egyes megyék a nemzetőrség mozgósításánál célszerűtlenül jártak el, a következő kérdésekre kért választ az egyes törvényhatóságoktól:

1. A törvényhatóságban hány összeírt nemzetőr van?
2. Ezekből mennyi van kiképezve és felszerelve?
3. Hányat lehetne közülük mint önkéntest vagy mint hosszabb szolgálatra alkalmast kiindítani?

Ez a rendelkezés már megelőlegezte a mozgósítás rendszerének gyökeres átalakítását. Augusztus 13-án maga a miniszterelnök fordult újabb rendeletben a törvényhatóságokhoz. Ebben – arra hivatkozva, hogy a nemzetőrség mobilizációja nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket – utasította a hatóságokat, hogy „egy nemzetőrökből álló hadi erőt teremtsenek, mely önkénytesen ajánlkozó erős, egészséges egyénekből legyen alkotva, kik kötelezvék mindaddig, míg a harc tart, vagy a haza szolgálatukat igényelni fogja, a kormány rendelete alá helyezni magukat”. A rendelet szerint ezeket az önkénteseket a hatóság gyűjtse össze, ossza századokba, fegyverezze fel (akár rekvirálás útján is), gyakoroltassa be őket katonaszolgált egyének által, majd tegyen jelentést számukról és kinevezendő parancsnokukról. Amint ez megtörtént, a hadügyminisztérium tudatni fogja a megyével a csapat kiindulásának napját és „útbaigazítását” (azaz rendeltetési helyét). Az önkéntesek kiindulásuk napjától a honvédekkel egyenlő fizetést fognak kapni, s a honvédség fegyelmi rendszabályai vonatkoznak rájuk. A rendelet szerint „minden egyéb, a nemzetőrseregek kimozdítására vonatkozó rendeletek ezennel megszüntetnek”, kivéve a már kimozdított vagy még augusztusban kimozdítandó nemzetőr zászlóaljakra vonatkozó intézkedéseket. Ezeket a zászlóaljakat a megszervezendő önkéntes zászlóaljak fogják felváltani.

Augusztus 15-én Batthyány a fenyegető horvát veszélyre való tekintettel a Duna és a Dráva közötti törvényhatóságokat szólította fel önkénteseik minél előbbi kiállítására, azzal a kiegészítéssel, hogy „lássák el azokat legjobb fegyvereikkel, húzzák össze egy helyűt, és jelentsék ide fel azoknak számát sürgönnyel, hogy ezen seregeket egy, a dunántúli kerületben rendelkezendő, e napokban kinevezendő hadvezér alá lehessen helyezni”. Ez a rendelet már jelezte, hogy az önkéntes nemzetőröket nem fogják azonnal a drávai, illetve a bácsi védvonalra vezényelni.

Ezt aztán egyértelművé tette Batthyány augusztus 27-i rendelete, amelyben közölte, hogy az önkéntes mozgó nemzetőrség egységeit négy kerületi táborban fogják összevonni. A négy kerület kijelölése az ország hagyományos közigazgatási-bíráskodási felosztását vette alapul. A dunáninneni kerületben összevonandó nemzetőrség összpontosítási helyszínéül Vácot, a dunántúliévá Pápát, a tiszáninneni kerületévé Szolnokot, a tiszántúliévá Aradot jelölte ki.

Somogy megye némileg félreértelmezve a rendeletet, arról érdeklődött a miniszterelnöknél, hogy hány önkéntest kell kiállítania. A megye egyébként 4 krajcár pótdíjat, illetve teljes felruházást ígért az önkénteseinek. Az 1848. szeptember első felében alakult somogyi önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj négy százada (668 fő) szeptember 23-án, Székesfehérváron csatlakozott a feldunai hadsereghez a dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség 4. zászlóaljaként. Így került Kosztolányi Mór őrnagy négy önkéntes mozgó nemzetőrzászlóaljból álló dandárjához.

Az alakulat a pákozdi csatában a tartalékban foglalt állást, ezt követően részt vett Jellačić csapatainak üldözésében. Kosztolányi parancsnoksága alatt harcolt az október 30-i schwechati csatában. Kosztolányi jelentése szerint „4-ik zászlóaljam akkor sem mozdult, amidőn a szomszéd 1-ső dandárságnak sebesültjei és egyik csonkult ágyúja oda menekedve sorába betörni akart volna, de abban megakadályoztatték és megállott rendítlően mindaddig, míglen őrnagya általános hátrálást látván, forduljt parancsolt volna.” Tallián Károly őrnagy 1848. november 1-jén kérte honvédzászlóaljja szervezését, ami a hónap során meg is történt; az alakulatot 46. honvédzászlóaljként sorolták be a reguláris hadseregbe. Valószínűleg ebbe a zászlóaljba osztották be a tolnai önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj honvédek jelentkező tagjait is.

December elején Tallián kérte a visszahelyezését a somogyi nemzetőrséghez, helyét a zászlóalj élén Duschek Ferdinánd százados (1849 februárjától őrnagy) vette át. Az alakulat a Görgei Artúr vezette feldunai hadseregnek a Duna bal partján állomásozó jobbszárnyán szolgált. A cs. kir. főszereg általános támadását követően a Lázár György vezérőrnagy vezette hadosztály soraiban vonult vissza, s 1848. december 23-án csatlakozott a komáromi várőrséghez, a későbbi VIII. hadtesthez. 1849. június közepétől a hónap végéig Győrben állomásozott, majd visszatért a komáromi erődbe. Július 2-án és 11-én Janik János ezredes hadosztályának soraiban harcolt a Komárom előterében vívott csatákban, augusztus 3-án pedig részt vett a cs. kir. ostromzár feltörésére indított nagyszabású támadásban. Ennek sikerét követően az erőd őrségéhez került. Az alakulat a Janik-hadosztály többi csapatával együtt október 2-án tette le a fegyverét.

Az őszi honvédtoborzás

A népképviselői országgyűlés 1848 augusztusában kezdte meg a katonai törvénycikk vitáját. Mészáros Lázár hadügyminiszter terve az volt, hogy a kiállítandó újoncokból újabb seregrendi zászlóaljakat hoznak létre. Ezt a tervet az országgyűlés többsége elutasította. A képviselők jelentős része újabb honvédzászlóaljak szervezését indítványozta. Végül kompromisszumos megoldás született. Az újoncokból kiegészítették volna a Magyarországon állomásozó, magyarországi seregrendeket és lovaseszereket, a fennmaradó újoncokból pedig újabb honvédzászlóaljakat szerveztek volna. A népképviselői országgyűlés augusztus 26–29-én fogadta el a katonai törvényjavaslatot, de az uralkodó ezt nem szentesítette. A törvénycikk elfogadásának napján, augusztus 29-én Szemere Bertalan belügyminiszter elrendelte az újoncok összeírását.

Szeptember 11-én Batthyány és kormánya lemondott, azonban másnap István nádor ismét Batthyányt kérte fel kormányalakításra. Ezen a napon, szeptember 12-én Jellačić betörése miatt az országgyűlés Kossuth javaslatára határozatot hozott arról, hogy a katonai törvénycikkben megajánlott újoncmennyiség kiállítását

a törvény szentesítéséig is meg kell kezdeni. A határozat szerint a kiállítás toborzás útján történjen, s az újoncokat „egyenesen és kirekesztőleg csak a már felállítatni kezdett honvédszászlóalj szaporítására” kell fordítani. A határozat szerint az így kiállítandó honvédsereg „az ország békéjének tökéletes helyreállításáig szolgálandó”; s ha ez rövidebb lenne a rendes katonáskodási időnél, „a kitöltött honvédi szolgálat mindenkinek be fog számíttatni”.

Batthyány szeptember 13-án rendeletet adott ki a toborzás megkezdéséről, az első tíz honvédszászlóalj kiegészítése és újabbak felállítása érdekében. A rendelet szerint az újoncokat a szerezeti hadfogadó parancsnokságoknak Pestre, Debrecenbe, Szegedre és Pécsre kellett volna szállítani. Másnap, szeptember 14-én pedig már az egyes törvényhatóságokat utasította, hogy a képviselőház szeptember 12-i határozata alapján kezdjék meg a honvédsereg szaporítására a toborzást. A rendeletben szó volt ugyan az utólagos királyi jóváhagyás reményéről, de az indoklásban a képviselőházi határozat mellett egyértelműen az ország veszélyeztetett helyzete szerepelt.

Szeptember 16-án az országgyűlés Nyáry Pál indítványára úgy határozott, hogy a törvényhatóságoknak minden 127 fő után 2 újoncot kell kiállítaniuk. Szeptember 18-án a miniszterelnök a fenti határozatot közölte a törvényhatóságokkal, s egyben értesítette őket, hogy „a belépendő újoncok a hatóságok által fizetendő 20 pengő forint foglaló pénzt kapnak, mely által a nemzet képviselői határozatához képest 4 évi szolgálatra utasíthatnak”. Egyben elrendelte, hogy a hadfogadó parancsnokságok intézkedjenek ezeknek az újoncoknak az átvételéről, beavatásáról és felszereléséről is. Ugyanezen a napon a hadügyminisztérium útján körlevélben intézkedett a kiállítandó újoncok beavatásáról és felszereléséről is. Másnap, szeptember 19-én körlevélben értesítette a törvényhatóságokat az általuk kiállítandó újoncok számáról, akiket kor szerint, toborzással vagy sorshúzással kell minél előbb kiállítani. Néhány nappal korábban Batthyány azt ígérte a katonaillesztési törvény királyi szentesítés nélküli életbeléptetése miatt elégedetlenkedő nádornak, hogy az újoncállítás toborzás útján fog történni – ahogy ez a szeptember 12-i képviselőházi határozatban is szerepelt. Szeptember 19-én viszont a miniszterelnök már csak alternatív megoldásként ajánlotta a toborzást. Szeptember 20-án pedig a kormánybiztosokhoz és a törvényhatóságok elnökeihez intézett újabb, kiegészítő rendeletében már „némi kényszerítő módok” alkalmazására is felhatalmazta őket, ha az újoncállítás másképp nem eszközölhető; kivéve azt az esetet, ha fegyveres ellenszegüléstől lehet tartani.

Az így kiállítandó nagyszámú újonc gyülekeztetésére azonban a szeptember 13-i utasításban megjelent négy város nem lehetett alkalmas; annál kevésbé, mert Pécsset már a horvát betörés veszélyeztette. Ezért az újonnan felállítandó 16 honvédszászlóalj (15–30.) 24 000 főre becsült létszámának gyülekeztetését meggyenként jelölték ki. A tisztikar kinevezése szeptember 24-én, a gyülekező- és alakulási helyek kijelölése szeptember 27-én történt meg. A szabadságharc hadseregének nagyobbik felét tehát már nem önkéntes, hanem sorozott alakulatok tették ki.

Közben, szeptember 26-án Batthyány úgy intézkedett, hogy azok a megyék, hol „jelenleg népfelkelés szervezik, a honvédhez újoncokat nem állítanak”. A

rendelet egyben utasította a törvényhatóságokat, hogy tegyék meg az intézkedéseket a második negyed, további 42 500 újonc kiállítására is. A horvátok elleni hadműveletek miatt Somogyban csak október második felében indult meg az újoncok kiállítása.

A Mura mentén állomásozó magyar csapatok parancsnoka, Perczel Mór vezérőrnagy október 22-én szólította fel Somogy megye közönségét, hogy 14 nap alatt a törvény által rendelt újoncokból egy 800 főnyi zászlóaljat alakítson, és bocsásson rendelkezésére. Közölte, hogy az alakítandó zászlóalj tisztjeinek kinevezésénél tekintettel lesz „Somogy megye kívánatára és érdekeire”. Perczel november közepén többször is megsürgette az újoncok kiállítását, s a már kiállított önkénteseken kívül még legalább egy zászlóaljat kért.

A megye még októberben is folytatta az önkéntes mozgó nemzetőrök kiállítását, s Sárközy Albert kormánybiztos kérte az Országos Honvédelmi Bizottmányt, hogy engedje meg az önkéntesek számának az újoncilletébe történő betudását. November elején a megye azért is nagyobb buzgalommal állította az önkénteseket, mivel értesült arról, hogy a kérés meghallgatásra talált. November 2-án a megye közölte, hogy a kiállítandó századokat saját költségükön fogják „a honvéd öltözet mintájára” felruházni. Cserébe viszont kérte 500 fegyver készenlétben tartását. November 10-én Sárközy Albert kormánybiztos már közölte Csány Lászlóval, hogy a Pozsonyba rendelt önkéntesek „még mind kiállítva, sem felszerelve nincsenek, s különben is Perczel által az ő seregéhez vannak rendelve az OHB tudtával”.

Az Országos Nemzetőrségi Haditanács november 17-én utasította a Somogy megyei bizottmányt, hogy kiállítandó újoncait a feldunai hadsereg táborában lévő három somogyi önkéntes század, immáron a 46. zászlóalj kiegészítésére fordítsa. A megye azonban arra hivatkozott, hogy a Haditanács utasítása később kelt, mint Perczelé; tehát kérte, hogy a feldunai táborban lévő századokat is vezényeljék át Perczel táborába. Ezt azonban a hadügyminisztérium elutasította, sőt, felszólította a megyét a 46. honvédszászlóalj kiegészítésére szükséges újoncok kiállítására.

November 16-ra megérkezett Perczelhez a somogyi önkéntesek első két, 220 főnyi százada, másnap elindult, s 23-án már a táborban volt a harmadik, 29-ig a negyedik század is. Az első három század létszáma 648 főt számlált. Az első két század többnyire dárdákkal volt felfegyverezve. A négy század Örtilost, Belezsnát és Zákányt őrizte. November 25-én Mérey József alispán tudósította az OHB-t, hogy néhány napon belül összesen 1337 újoncuk lesz Perczel táborában. December 2-án már az 5. század is megérkezett Perczelhez. A tábornok ezen a napon arról értesítette Kossuthot, hogy az így alakítandó zászlóalj honvéddé kíván átalakulni, s felterjesztette a tisztikar névsorát. Az természetesen nem meglepő, hogy a felterjesztettek között somogyiakon kívül főleg a Perczel által szervezett Zrínyi-csapatbeli személyeket találunk. Mivel Perczel úgy tudta, hogy Somogy még egy zászlóaljat állít ki, ennek tisztikarára is javaslatot tett. A két, a 60. és 61. zászlóalj őrnagyául Thassy-Becz Lászlót és Csúzy Pált terjesztette elő.

A két somogyi alakulat december közepén kapta a 60. és 61. hadrendi számot.

Miután azonban nem jutottak lőfegyverhez – a Perczel hadtest többi fegyvertelen alakulatával együtt – december második felében a főoszloptól különállóan visszavonuló, Szekulits István alezredes vezette hadosztályban vonultak vissza Ceglédig, s itt csatlakoztak a Perczel vezette Középponti Mozgó Sereghez a későbbi II. hadtesthez. Ekkortájt kapták meg a lőfegyvereiket is. Január végén részt vettek Perczel Szolnok és Cegléd elleni támadó hadműveletében, de tűzbe nem kerültek. A február 26–27-i kápolnai csata idején Poroszlón láttak el helyőrségi szolgálatot. Március első felében Stojanich őrnagy parancsnoksága alatt a két zászlóalj egy külön dandárt alkotott. Március 25-én Vetter Antal altábornagy a beosztotta őket Máriássy János ezredes tartalék hadosztályába, ennek április elején történt feloszlátása után visszakerültek a II. hadtesthez, s itt szolgáltak a fegyverletélig.

A két alakulat 1849. április 6-án az isaszegi csatában esett át a tűzkeresztségen, ezt követően a tavaszi hadjárat második szakaszában a főváros előterében vívott harcokban vettek részt. Harcoltak Buda 1849. május 21-i bevételénél, majd június 16-án a zsigárdi, ütközetben 20–21-én a peredi csatában. A Vág menti harcokban – hasonlóan a II. hadtest többi alakulatához – súlyos veszteségeket szenvedtek. Július 2-án és 11-én részt vettek a komáromi csatákban, illetve az augusztus 3-i kitörésben. Ezt követően mindkettőt az erőd helyőrségébe osztották be. Október 4-én tették le a fegyvert.

Az utolsó honvédalakulat

Somogy megye (és egyben a honvédsereg egyik) utolsó alakulatát Noszlopy Gáspár kormánybiztos szervezte meg az 1849. február 14-én kapitulált eszéki várórség hazabocsátott honvédjeiből, önkéntesekből és Somogy megyei újoncokból. Noszlopy 1849 májusában kezdte meg a csapat szervezését, s június 1-jén kezdeményezte ennek önálló honvédzászlóaljja szervezését. A Hadügyminisztérium némi huzavona után ezt 1849. június 29-én engedélyezte, s ekkor látta el az alakulatot a 127. hadrendi számmal. 1849. július–augusztusában Somogy, Tolna, Veszprém és Zala megyékben működött, majd augusztus közepén csatlakozott Mednyánszky Sándor alezredesnek a komáromi várórséghez tartozó különítményéhez, és augusztus 22-én bevonult Komáromba. Itt tette le a fegyvert 1849. október 3-án. Noszlopy megszervezett még egy vadász- és egy huszárszázadot, valamint egy négy egyfontos löveggel rendelkező tüzér alegységet; ezek szintén a komáromi erőd őrségéhez kerültek. A vadászokból – más vadászszázadokkal együtt – Klapka György vezérőrnagy, a komáromi hadsereg parancsnoka önálló vadászzászlóaljat szervezett. (Érdekességként megjegyezhető, hogy a Somogy megye által kiállított négy honvédzászlóalj mindegyike végül a komáromi erődben „kötött ki”, így tagjaik a kapitulációs szerződés értelmében büntetlenséget kaptak.)

A fenti alakulatokon kívül kerültek somogyi újoncok az 1849 május–júniusában Egerben alakult 95. és Miskolcon alakult 96. honvédzászlóaljhoz is.

A megye teljesítménye

Összességében milyen teljesítményt nyújtott a megye a honvédelem terén? Somogy megye lakossága 1847-ben Fényes Elek szerint 231 359 fő volt. A szomszédos megyék közül Baranya 155 056, Tolna 349 386, Zala pedig 298 515 lakossal rendelkezett. Ha az önálló alakulatokat nézzük, Baranya két (36. és 51.), Tolna két (41. és 142.), Somogy négy (46., 60., 61. és 127.), Zala két (47. és 56.) honvédszászlóaljat állított ki. A számítás persze némileg csalóka, hiszen a tolnaiak közül kerültek a 46. és a 127. honvédszászlóaljhoz is, a baranyaiak közül ez utóbbihoz szintén; viszont a 142. honvédszászlóaljból is voltak baranyaiak. Akárhogy is nézzük, Somogy megye majdnem kétszer annyi katonát állított ki az önálló alakulataihoz, mint a majdnem kétszer akkora lakosságú Tolna vagy a másfélszer akkora lakosságú Zala. A megye kitett magáért az 1848 nyári nemzetőri mozgósítás, illetve az 1848 őszi népfelkelés alkalmával is. Összességében elmondhatjuk, hogy a törvényhatóság bőségesen kompenzálta a gyenge 1848 tavaszi és nyári honvédtoborzási eredményeket. Végül tegyük hozzá: Somogy volt az egyetlen olyan dunántúli megye, amely 1849 tavaszán reguláris segítség igénybevétele nélkül volt képes megszabadulni a megszálló csapatoktól, s Noszlogy Gáspár irányítása alatt két és fél hónapon sikeresen meg is őrizte szabadságát.

Szakirodalom

- ANDRÁSSY Antal (1987), *Noszlogy Gáspár 1820–1853, Somogyi Almanach*, 43–44, Kaposvár
- HERMANN Róbert (2008), *A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez*, Budapest
- HERMANN Róbert (1995), *Perczel Mór első honmentő hadjárata, Zalai Gyűjtemény*, 36/II., Zalaegerszeg
- HORVÁTH Béla (2022), „Hol már sírjaik sem domborulnak...” *A 8. honvédszászlóalj története az 1848–49-es magyar szabadságharcban*, 48-as Könyvtár, Budapest
- KEMÉNY Krisztián (2021), *A 60. és 61. honvédszászlóalj története*, in: *Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv*, 47–49, szerk. RÉCSEI Balázs, Kaposvár, 35–90.
- SOLYMOSSI József (2021), *A 127. honvédszászlóalj története*, in: *Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv*, 47–49, Szerk. RÉCSEI Balázs, Kaposvár, 91–103.
- SZINNYEI József (1887), *Komárom 1848–49-ben. (Napló-jegyzetek)*, Budapest [Reprint kiadás: Komárom, 2000.]
- TALLIÁN Károly *önéletrésze*. (Forrásközlés, közli POLGÁR Tamás) (2021), in: *Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv*, 47–49, szerk. RÉCSEI Balázs, Kaposvár, 191–205.
- URBÁN Aladár (1973), *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*, Budapest
- VARGA János (1953), *Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I*, Budapest